

BOCSI VERONIKA¹

A lefelé irányuló iskolai mobilitás mintázatai ifjúsági mintában²

<https://doi.org/10.71157/upsz.2026.05-06.03>

TANULMÁNYOK (PEER REVIEWED)

BEVEZETÉS

A társadalmi mobilitás kutatása a szociológia egyik központi csapásiránya, s a kutatók alapvetése, hogy a különböző csoportok jelentős mértékben termelik újra önmagukat (Breen és Goldthorpe, 1997; Bourdieu, 1978). Elemzésünkben a lefelé történő elmozdulásra fókuszálunk, ami önmagában se nem negatív, sem pedig pozitív jelenség (Robert, 2019). A szociológia számára ugyanakkor fontos vizsgálati kérdés lehet a tőkefajták családi transzmissziójának a megszakadása, az oktatási rendszer működésének és a státusz átörökítésének a kapcsolata, az oktatáspolitikai adott célrendszere (például a diplomások számának csökkentése és a fiatalok szakvégzettség felé terelése), valamint a munkaerőpiac és a kereseti viszonyok társadalmi mobilitásra gyakorolt hatása. A társadalmi mobilitás mértéke összefügg a társadalom nyitottságával és a meritokrácia kérdéskörével is. Az oktatási státusz elvesztése egyéni, családi szintű hátrányokat

generálhat (Mugiyama, Kwon és Tabuchi, 2014; Pollmann és Schult, 2023), miközben emelkedése ez emberi tőke szempontjából mind egyéni, mind pedig makroszinten pozitív hatásokat eredményezhet (Schultz, 1983; Fazekas, 2011).

A társadalom szerkezetében való elmozdulásnak vertikálisan felfelé és lefelé futó száalai vannak. S miközben a vizsgálatok kimutatják, hogy a társadalomban a lefelé elmozdulók aránya a kilencvenes évektől több országban is emelkedett (Bukodi, Paskov és Nolan, 2020; Huszár, Balogh és Győri, 2022; Diewald, Schultz és Baier, 2015), a kutatók figyelmét mégis sokkal inkább kelti fel a lefelé irányuló elmozdulás. A magyarországi szakirodalmi kereteket áttekintve megállapíthatjuk, hogy nálunk is ez a jellemző fókusz. A vizsgálatok leírják az elmozdulás csatornáit, kiváltó okait és konzekvenciáit (Varga, 2024; Bereményi és Durst, 2021; Ceglédi, 2018), s mindezt olyan fogalmak által meghatározott elméleti keretekkel kapcsolják össze, mint a habitus vagy a reziliencia. A lefelé irányuló iskolai mobilitás hazai

¹ Debreceni Egyetem, Gyermeknevelési és Gyógypedagógiai Kar

² Az adatok forrása a „Magyar Ifjúság Kutatás 2020” és a „Magyar Ifjúság Kutatás 2016”. Az adatbázisok használati jogát a Társadalomkutató Kft. bocsátotta a rendelkezésemre.

trendjei *Harcsa, Monostori, Ceglédi és Dabney-Fekete* (2022) és *Róbert* (2019) írásai alapján ragadhatók meg. S bár tudjuk, hogy az oktatási szintek újratermelődése Magyarországon erőteljes (*OECD, 2024; OECD, 2025a*), *Harcsa* és munkatársainak (2022) tanulmánya arra hívja fel a figyelmet, hogy a lefelé történő elmozdulás – különösen a diplomás apák gyermekeinek esetében – nem tekinthető ritka jelenségnek. A nemzetközi szakirodalomban a lefelé irányuló mobilitás kutatása némileg gyakoribb, de szintén periférikus téma, s nagyon kevés olyan vizsgálat érhető el, amelyben a kiváltó okokat kvantitatív, soktényezős modellekkel igyekeztek feltárni. A kiváltó tényezők területén tehát mind a nemzetközi, mind a magyar szakirodalomban jelentős adathiánnyal találkozhatunk.

A társadalmi mobilitást alapvetően három, egymástól akár el is váló (*Iversen, 2020*) dimenzió mentén szokták vizsgálni: ezek a jövedelem, a foglalkozás és az iskolai végzettség. Kutatásunk fő csapásirányának ez utóbbit választottuk, ami meghatározza megközelítésünk nevelés- és oktatás-szociológiai fókuszát. Elemzésünk során a „Magyar Ifjúság Kutatás 2016”, illetve a „Magyar Ifjúság Kutatás 2020” adatbázisok segítségével tárjuk fel a lefelé irányuló mobilitás néhány jellemzőjét a 25–29 éves kohorszban, és megvizsgáljuk a két adatbázisban kirajzolódó mobilitási útvonalakat. Az összevont adatbázis használatával arra keressük a választ, tapasztalható-e szignifikáns eltérés a mobil személyek összesített arányában és az egyes oktatási szinteket megvizsgálva. Hogy beazonosítsuk a lefelé irányuló iskolai mobilitással összefüggő

tényezőket az apa végzettsége alapján elkülönített mintákban, bináris logisztikus regressziós modelleket futtattunk le, amelyben a függő változó a lefelé irányuló elmozdulás ténye, a független változók pedig az anya iskolai végzettsége, valamint szociodemográfiai, illetve családdal kapcsolatos mutatók voltak (gyermekvállalás, szülők életével való egyetértés stb.). A modellekben független változóként szerepeltettük a kutatás évét is.

EMPIRIKUS ELŐZMÉNYEK

A szociológiai kutatások sokkal inkább fókuszálnak a felfelé irányuló mobilitás kérdéskörére, miközben több vizsgálat is kimutatta, hogy a kiváltó okok és következmények eltérnek a vertikális dimenzió mentén. Ez a tény az iskolai mobilitás esetében is igaznak tekinthető (*McNeil, 2025; Veenstra és Vanzella-Yang, 2021; Pollmann-Schultz, 2023*). Az első, kiemeltan a lefelé irányuló iskolai mobilitás témájával foglalkozó írás *Richardson* (1977) munkája, amely a kiváltó okok között a mentális betegségeket, a speciális életeseményeket vagy a függőségeket említi meg, miközben arra is felhívja a figyelmet, hogy a családi mobilitási ívek kutatása során két generáció vizsgálata nem elegendő. Az utóbbi tizenöt évben több, a lefelé irányuló iskolai mobilitással kapcsolatos elemzés látott napvilágot (pl. *Mugiyama, Kwon és Tabuchi, 2024; Pollmann-Schultz, 2023; Hahn, 2016*).

A felfelé irányuló mobilitást vizsgáló kutatások hangsúlyozzák, hogy a társadalmi pozíció váltása többféle kimenettel bírhat az

a kirajzolódó mobilitási útvonalak

asszimiláció és az identitás szempontjából, valamint a következmények sem minden esetben negatívak. *Diewald* és mtsai. (2015) alapján kijelenthetjük, hogy a lefelé irányuló iskolai mobilitás gyakrabban tekinthető nem szándékolt eseménynek. Joggal feltételezhetjük, hogy tudatos döntés esetében a folyamat megélése csekélyebb negatív következménnyel jár, az új társadalmi közegbe való beilleszkedést pedig az egyén kevésbé éli meg kényszerként. A kutatások arra is rávilágítanak, hogy nagyobb léptékű lefelé irányuló mobilitás esetén a következmények is intenzívebbek (*McNeil*, 2024; *Veenstra* és *Vanzella-Yang*, 2012; *Mugiyama* és mtsai., 2024).

A lefelé irányuló iskolai mobilitást magyarázó tényezők rendszere

Alapvetés, hogy a társadalmi reprodukció mintázatai az újratermelődés irányába mutatnak. A különböző tőkeformák felhalmozása, átváltása, családi transzmissziója (*Bourdieu*, 1978) látszólag ellentmond a lefelé irányuló iskolai mobilitás jelenségkörének, és az oktatási expanzió folyamata (*Híves* és *Kozma*, 2014) sem ebbe az irányba mutat. A szülők által birtokolt erőforrásokkal egy szelektív oktatási rendszer is „jól járhatóvá válik” a gyermekek számára, mivel a magas státuszú szülők speciális intézmények és kapcsolati erőforrások mellett az árnyékkotatást is igénybe tudják venni. *Breen* és *Goldthorpe* (1997) alapján tudjuk, hogy a szülők úgy hozzák meg a gyermekek iskolai karrierjével kapcsolatos döntéseiket, hogy minimalizálják a lefelé irányuló elmozdulás esélyét.

Bizonyos körülmények között ugyanakkor – például egyes értelmiségi foglalkozások státuszinkonzisztens pozícióinak esetében – a lefelé irányuló elmozdulás egyfajta racionális döntésként (*Coleman*, 1990) is értelmezhető: például ha a kereseti viszonyok bizonyos szakvégtzettség esetében kedvezőbbek, az megmagyarázza annak a választását.

a tanári elvárások szerepét is hangsúlyozza a szakirodalom

Egyes, az elmúlt évtizedben meghozott magyarországi oktatáspolitikai döntések is elindíthatnak

olyan folyamatokat, amelyek a reprodukció ellen hatnak. Ilyen lehet a felsőoktatás szűkítése a 2010-es évek közepén vagy a középiskolás korosztály szakképzés irányába való terelését célzó intézkedések (*Polónyi*, 2022; *Lőrincz* és *Antal-Fekete*, 2022).

A szakirodalom, ahogyan a felfelé irányuló mobilitást, úgy a lefelé irányuló pártját is kapcsolatba állítja a kognitív képességekkel vagy bizonyos személyiségvonásokkal (*Thijssen* és *Wolbers*, 2016; *Rustichini*, *Iacono* és *McGue*, 2017). Korábban említettük *Richardson* (1977) írását, amely a függőségek és mentális betegségek szerepét hangsúlyozza. Ezek a mikroszintű, egyéni magyarázatok körébe tartoznak. Az iskolai mobilitási pályában (mind lefelé, mind felfelé) a szülői, illetve a tanári elvárások szerepét is hangsúlyozza a szakirodalom (*Neuenschwander*, *Ramseier* és *Garrote*, 2025), mivel ezek formálják az iskolai teljesítményt és alakítják az iskolai karriereket. Elemzésünkbe a családi dinamika feltérképezése okán került be a szülő életével való egyetértés változója. Egyéni képességeket, személyiségvonásokat lefedő elemeket ugyanakkor nem volt alkalmunk felhasználni.

A szociológia makroszintű magyarázatai alkalmasak arra, hogy a lefelé irányuló mobilitás trenddé válását értelmezzék. *Gugushvili* (2017) a poszt szocialista társadalmakról írott tanulmányában hangsúlyozza, hogy a kilencvenes években az egyes országok a korábbi évtizedek mintáit vitték tovább mobilitás szempontjából, ugyanakkor a gazdasági válság a lefelé irányuló csatornák felé történő mozgásokat felerősítette. Ezzel együtt nem csak egy gazdasági válság, hanem a munkaerőpiac szektorok szerinti átrendeződése is alakíthatja a fiatalok iskolai karrierjét. A korai iskolaelhagyás okait feltáró kutatások hangsúlyozzák a korai gyermekvállalás szerepét (*Martin-González, González-Betancor és Pérez-Esparrells, 2024; Bocsi, Varga és Fehérvári, 2023*). A nyugat-európai és észak-amerikai vizsgálatok a migrációs háttérű családok esetében írják le a második generáció alacsonyabb iskolai végzettségét (*Söhn és Prekodravac, 2021; Ong és Viernes, 2013*). Az iskolai mobilitás települési szintű vizsgálata hangsúlyozza, hogy az egyenlőtlenségek a térben is újratermelődnék, és az iparosodottabb, városi térségekben a felfelé irányuló mobilitás esélye kedvezőbb, a lefelé irányuló elmozdulásé pedig alacsonyabb (*Muñoz, 2024*). A vidéki térségekben a foglalkozás reprodukciójának alacsonyabb az esélye, tehát a megszerzett magasabb végzettséget nem mindig lehet kedvezőbb munkaerőpiaci pozícióra váltani (*Sen, 2024*).

Soktényezős magyarázó modellek ugyanakkor a lefelé irányuló iskolai mobilitás esetében nem állnak bőséggel a rendelkezésünkre: *Thijssen és Wolbers* (2016)

munkájában az elmozdulást a férfi nemi hovatartozás, bizonyos életeseményék (pl. szülő halála) és a szülők iskolai végzettsége mozdította elő, miközben a személyiség-strukturához kapcsolódó elemek is formáltak az esélyeket. *Neuenschwander, Ramseier és Garrote* (2025) modellje az iskolai teljesítményt, pszichológiai elemeket, valamint a szülői és a tanári elvárásokat tartalmazta –

szociológiai változókat viszont nem. Bevonták a modellbe a nem változóját, ami közvetlen hatást gyakorolt a lefelé irányuló iskolai mobilitásra (a fiúk esetében magasabb esélyeket tapasztal-

tak). Ugyanakkor minden egyes lefelé irányuló mobilitási ív mögött egyedi okok konstellációja áll, amelyben racionális döntések, traumák, gazdasági folyamatok, az iskolához kapcsolódó változók és a családi kapcsolatok dinamikája egyszerre kaphatnak szerepet.

A lefelé irányuló iskolai mobilitás következményei

A lefelé irányuló iskolai mobilitás következményeinek tekintetében bővebb, de némileg széttartóbb információk állnak a rendelkezésünkre. *Mugiyama és mtsai.* (2024) kutatása az elmagányosodás nagyobb esélyét nevezi meg lehetséges kimenetelként, több kutatás pedig a mentális állapotra és az egészségre gyakorolt kedvezőtlen hatásokat hangsúlyozza, amelyek számosabbak a felfelé irányuló iskolai mobilitás következményeinél (*Veenstra és Vanzella-Yang, 2021; Choudhary és Singh, 2018*). *Pollmann és Schult* (2023) vizsgálata szerint a családi konfliktusok nagyobb arányban mutathatók ki a lefelé

az elmagányosodás nagyobb esélye

irányuló elmozdulás esetében. *McNeil* (2024) a politikai állásfoglalásokat elemezte, és hívta fel arra a figyelmet, hogy a státuszvesztés a szélsőséges politikai állásfoglalásokat valószínűsíti (leginkább a jobboldalon). A vizsgálatok egy érdekes szála a kulturális fogyasztás palettáját tárja fel, s állapítja meg, hogy a szülők magasabb végzettsége esetében a hozott minták tágabb fogyasztási spektrumot eredményeznek, mint amivel a befogadó közeg jellemezhető (*Chuang és Da-Sen*, 2017). Szintén eltérhet a befogadó közegtől a családi tőkék mennyisége, illetve azok a soft skillek, amelyek a homogén háttérű társaikhoz képest gyorsabb munkahelyi előrehaladást vagy jobb anyagi helyzetet biztosítanak (*Diewald és mtsai.*, 2015; *Harcza és mtsai.*, 2022). Mind-
 eközben az is látható, hogy a lefelé irányuló iskolai mobilitás következményei nem egységesek, hanem azokat a társadalmi háttér-
 változók is megszűrik – más mintázatot lá-
 tunk például különböző történelmi időszaka-
 kokban (*Diewald és mtsai.*, 2015) vagy a két nem esetében (*Simpson*, 1970; *Ong és Viernes*, 2013). Ez utóbbi talán azzal magyarázható, hogy a státusz átörökítése inkább a férfiak feladata (*Mugiyama és mtsai.*, 2014). *Pollmann-Schult* (2023) a vegyes háttérű fiatalokat is megvizsgálta (itt az egyik szülő diplomás volt, a másik nem), s jutott arra a következtetésre, hogy a negatív hatások az esetükben kevésbé jellemzőek – feltételezhetően azért, mert a vegyes háttér okán a reprodukciós minta kényszerítő ereje gyengébb. Kérdés, hogy a megélt lefelé irányuló mobilitás hogyan hat a tanuláshoz való viszonyra és a tanulási tervekre. A felnőttkori tanulás képes az életpálya egy

korlátozott korrekciójára, ugyanakkor a folyamat ebben az életszakaszban is az egyenlőtlenségekbe ágyazott (*Bukodi*, 2017).

A lefelé irányuló iskolai mobilitás magyar vonatkozásai

Ha a magyar társadalom lefelé irányuló iskolai mobilitási folyamatait szeretnénk áttekinteni, akkor célszerű a Kádár-rendszer társadalmából kiindulni. Ezt az időszakot a lefelé irányuló elmozdulás dominálta az oktatási expanzió alsóbb szintjeivel, miközben bizonyos társadalmi csoportok kényszerített lefelé mobilitása jellemezte az egész kelet-európai régiót (*Kreidl*, 2005). Ennek egyik eszköze a felsőoktatásban működő származási korlát volt. A társadalmi reprodukció folyamatát azonban ez nem törte meg minden esetben, mert a diplomás, rendszerbe nem illő személyek fizikai munkavégzéssel a származási kategóriájukat felül tudták írni. Az ezredforduló oktatási expanziója (*Híves és Kozma*, 2014) szintén a felfelé irányuló mozgásokat valószínűsítette (miközben bizonyos diplomák értéke éppen az expanzió miatt csökkent). A legfrissebb statisztikák alapján a fiatal korosztályon belül a diplomások aránya már nem éri el a 30%-ot (*Eurostat*, 2023). *Harcza és mtsai.* (2019) hangsúlyozzák, hogy a 2000-es évek után már nem bővülnek azok a foglalkozásbeli pozíciók, amelyek diplomás végzettséget igényelnek. Hogy a jelenlegi viszonyokat tágabb kontextusba helyezzük, látnunk kell, hogy a magyar oktatási rendszer egésze rendkívül szelektív, ami az újratermelődés irányába hat, azonban az *Éber* (2020) által is leírt, lefelé

a reprodukciós minta kényszerítő ereje gyengébb

irányuló mobilitást erősítő makroszintű tényezők (középosztálytalánodás, speciális foglalkozásszerkezet, kereseti viszonyok), valamint a beosztott értelmiség státuszinkonzisztens helyzete emelhetik a lefelé irányuló iskolai mobilitás arányát. *Maslauskaitė* (2021) a poszt szocialista térséget áttekintő írásában hívja fel a figyelmet arra a jelenségre, hogy a diplomások kedvezőtlen kereseti viszonyai a férfiak számára lefelé irányuló, tudatos mobilitási döntéseket eredményeznek.

Az *OECD* (2012) szerint a lefelé irányuló iskolai mobilitás a magyarországi 25–34 éves korosztályban a 2009-es adatok alapján 5% (férfiak – 7%, a nők – 4%), ami elmarad mind az *OECD*, mind az *EU21* átlagától. *Zelinsky, Mysikova és Vecernik*

(2014) az *EU SILC* 2011-es adatai alapján becsült hasonló magyar értékeket. *Harcsa és mtsai.* (2022) a 15–59 évesek mintáját a 2016-as mikrocenzus adatai alapján vizsgálták meg, s az apa iskolai végzettségéhez viszonyították azt. A lefelé mobilak aránya összességében 7,2% volt (férfiak – 8,2%, nők – 6,1%), aminek döntő többsége egylépcsős elmozdulás (legalább kétlépcsős elmozdulás: 0,8%, férfiak – 0,9%, nők – 0,6%). Az egyes kohorszokat összevetve a legmagasabb ráta a 25–29 évesekhez kapcsolódott (9,3%). A 25–29 évesek részletesebb adatait az *1. táblázat* mutatja be. A táblázatrol leolvasható, hogy a diplomás apák gyermekeinek esetében találjuk a legmagasabb értékeket, s a férfiak rátái minden esetben megelőzik a nők értékeit.

1. TÁBLÁZAT

A lefelé irányuló iskolai mobilitás aránya az egyes oktatási szinteken

	szakmunkásképzőt/szakiskolát végzett apák gyermekei		érettségizett apák gyermekei		diplomás apák gyermekei	
	férfiak	nők	férfiak	nők	férfiak	nők
alapfokú végzettség	7%	4,5%	2,7%	0,5%	1,8%	1,2%
szakmunkásképző/szakiskola			8,4%	4,5%	4,8%	2,2%
érettségi					28,7%	22%

FORRÁS: *Harcsa és mtsai.*, (2022) *számításai alapján saját szerkesztés*

Róbert (2019) a *European Social Survey* 2002 és 2014 közötti adatait elemezte úgy, hogy a 2009-es gazdasági krízist és hatásait helyezte vizsgálatának középpontjába. Adatai alapján a magyar társadalomban a szülők iskolai végzettségének újratermelése erőteljes, és az abszolút, a felfelé, valamint a lefelé irányuló mobilitás értékei sem kiugrók

európai szinten. Magyarországon a lefelé irányuló iskolai mobilitás aránya mind a válság előtt, mind utána 10% alatt maradt, és csökkenő értéket mutatott az évtized közepére, miközben a felfelé irányuló mobilitás százalékos arányai majdnem 4%-kal mérséklődtek.

Ha a fenti számokat összevetjük a lefelé irányuló foglalkozási mobilitással (*Huszár, Balogh és Győri, 2022*), kijelenthetjük, hogy az iskolai mobilitás magyarországi arányai attól alacsonyabbnak tűnnek (vö. *Vécernik, 2014; Harcsa és mtsai., 2022*), tehát a szülők oktatási szintjét inkább reprodukálja a magyar társadalom, mint a foglalkozási kategóriáit (*Róbert, 2019*). A mobilitási adatok longitudinális vagy összehasonlító elemzésekor ugyanakkor rendkívül óvatosnak kell lenni. Az egyes országokban a szülők végzettségének százalékos arányai nagymértékben eltérnek (*OECD, 2025a, OECD, 2024; OECD, 2012*), míg a hosszanti vizsgálatoknál az egyes foglalkozások vagy iskolai végzettségek eltérő pozíciójával és százalékos arányaival kell kalkulálni. Összességében a magyar társadalom európai összehasonlításban zárt és immobil (*Eurofound, 2017*), a szülők iskolai végzettségének újratermelődése erőteljes (*Róbert, 2019*), az oktatási rendszer pedig szelektív (*Csapó, Molnár és Kinyó, 2009*), miközben a foglalkozási mobilitás területén a férfiak esetében lefelé történő elmozdulások mutathatók ki (*Eurofound, 2017*). A magyar oktatás szelektív jellege a rendszerváltás után felerősödött, bár a folyamat kezdetei már a nyolcvanas évek oktatási reformjaiban is megragadhatóak voltak (például a szabad iskolaválasztás bevezetésében). Az iskolai szintek erős reprodukciója egy irányítás szempontjából centralizált, de intézménytípusok és fenntartók szerint sokszínű oktatási rendszerben zajlik. Ebbe a rendszerbe ráadásul olyan elemek is beépítésre kerültek, amelyek a szakvégzettségek irányába terelnék a fiatalokat. (*Lörinz és Antal, 2022*).

KUTATÁSI KÉRDÉSEK

Az itt felvázolt elméleti keretek alapján öt kutatási kérdést fogalmaztuk meg.

R1: A különböző iskolai végzettségek esetén (apa diplomás, apa érettségizett, apa szakvégzettségű) mekkora lesz a lefelé irányuló iskolai mobilitás aránya a két adatbázisban?

R2: Van-e szignifikáns eltérés a 2016-os és a 2020-as adatbázis között az iskolai végzettség szerinti mobilitási típusok arányaiban (lefelé mobil, immobil, felfelé mobil)?

R3: Van-e szignifikáns eltérés a 2016-os és a 2020-as adatbázis között a lefelé irányuló mobilitás arányaiban az egyes iskolai végzettségek szintjein?

R4: Milyen független változók állnak kapcsolatban a lefelé irányuló iskolai mobilitás jelenségével a különböző oktatás szinteken?

R5: Milyen mintákat mutatnak a mobilitási típusok (lefelé mobil, felfelé mobil, immobil) a továbbtanulási terveket megvizsgálva?

Az elemzés módszertani háttere

Hogy az előbb megfogalmazott kérdésekre választ kapjunk, a „Magyar Ifjúság Kutatás 2016” és a „Magyar Ifjúság Kutatás 2020” adatbázisokat használtuk fel. Az adatbázisok elemszáma 8000 fő, s a megkérdezettek a 15 és 29 év közötti magyar fiatalokat reprezentálták.³ Hogy a befejezett iskolai végzettséget a lehető legjobban meg tudjuk

³ Tanulmányunkban eltekintünk a kutatás mintájának alaposabb bemutatásától – egyrészt terjedelmi okok miatt, másrészt pedig azért, mert ezt mások már megtették helyettünk (*Székegy, 2021*).

becsülni, de még elemezhető nagyságú almintákat kapjunk, leválasztottuk a 25–29 éves kohorszt. Az adatbázisokban az alábbi almintákat azonosítottuk: az apa diplomás ($N_{2016} = 360$, $N_{2020} = 438$), az apa érettségizett ($N_{2016} = 820$, $N_{2020} = 823$), az apa szakvégzettséggel bír ($N_{2016} = 1150$, $N_{2020} = 1197$), illetve az apa alapfokú végzettségű ($N_{2016} = 430$, $N_{2020} = 317$). Az összevont adatbázis nyers, súlyozatlan elemszáma 16015 fő volt, a súlyváltozót használva pedig 16 000 fő.

Az iskolai mobilitást a fiatalok és az apa iskolai szintjének összevetésével mértük (alapfokú végzettség, szakvégzettség, érettségi szakvégzettséggel vagy anélkül, felsőfokú végzettség). Az összevont adatbázis esetében a bináris logisztikus regressziós modellek függő változója az apától alacsonyabb iskolai végzettség volt (0 = az

apa végzettségét legalább reprodukálta, 1 = nem reprodukálta). A független változók kiválasztásakor a szociológiai vizsgálatok során megszokott háttérváltozókra fókuszáltunk, amelyet a családi helyzettel kapcsolatos változókkal egészítettünk ki (nem,⁴ településtípus,⁵ anya iskolai végzettsége,⁶ apa iskolai végzettségének árnyaltabb kategóriái,⁷ szubjektív anyagi helyzet,⁸ saját gyermek megléte,⁹ párkapcsolati státusz,¹⁰ a szülő életével való egyetértés,¹¹ és a kutatás éve). A felhasznált magyarázó változók eloszlását a

leválasztottuk
a 25–29 éves kohorszt

25–29 éves kohorszban az 1., 2. és 3. melléklet tartalmazza. A továbbtanulási terveket felmérő kérdés esetében három válaszlehetőség közül vá-

laszthattak a kitöltők: nem tervezi, tervezi és még nem gondolkozott rajta.

Elemzésünk során százalékos arányokat és keresztábrás elemzést alkalmaztunk az

⁴ 0 = férfi, 1 = nő. Dichotóm kódolással bevonva.

⁵ A felhasznált kategóriák a következők voltak: Budapest, megyeszékhely, kisebb város, falu. Dummy kódolást használtunk, a referenciakategória a „Budapest” volt.

⁶ Az anya végzettségét a következő kategóriákkal fedte le a vizsgálat: alapfok vagy kevesebb, szakvégzettség, érettségi, diploma. A házasságok iskolai homogenitása miatt a diplomás apák almintájában a következő dichotóm változóvá alakítottuk az anya végzettségét: 0 = nincs diplomája, 1 = van diplomája. Az érettségizett apák esetében az anya végzettsége jóval szórtaabb képet mutatott, így három kategóriát alakítottunk ki: alapfok és szakvégzettség, érettségi, valamint diploma. A referenciakategória a modellben az „alapfok és szakvégzettség” volt. A szakmunkás apák esetében az anya végzettségének kategóriái így alakultak: alapfok vagy szakvégzettség, érettségi vagy diploma.

⁷ Az apa végzettségének árnyaltabb kategóriái szerint a diplomás szintnél a BA/főiskola végzettséget nullával, az ettől magasabbat eggyel kódoltuk. Középfokú végzettség esetében négy kategóriát használtunk: szakvégzettség érettségivel, gimnáziumi érettségi, érettségire épülő szakképzés és felsőoktatási szakképzés. Ebben az esetben dummy kódolást használtunk, amelyben a referenciakategória a szakközépiskolai érettségi volt.

⁸ A szubjektív anyagi helyzetet öt kijelentéssel mérték fel: gondok nélkül élnek; beosztással jól kijönnek; éppen hogy kijönnek a jövedelmükből; hónapról-hónapra anyagi gondjaik vannak és nélkülözések között élnek. Az érettségizett apa esetében a pozitív, illetve a semleges-negatív kijelentésekből képeztünk dichotóm változót (0–1), a diplomás apa esetében a százalékos megoszlások okán a „gondok nélkül élünk” kijelentést nullával, az összes többit eggyel kódoltuk. Az eltérő kódolásra azért volt szükség, mert a diplomások esetén a szubjektív anyagi helyzet jóval kedvezőbb volt, így a negatív kijelentéseket az alacsony elemszám okán összevontuk a semleges megítélésével és a „beosztással jól kijönnek” válasszal.

⁹ 0 = nincs gyermeke, 1 = van gyermeke.

¹⁰ 0 = nőtlen vagy hajadon, 1 = élettrással vagy házasságban él. A többi kategóriát az alacsony elemszám miatt nem vontuk be a modellbe.

¹¹ 0 = szülőök életével egyetért, 1 = nem ért egyet vagy részben ért egyet. A kutatás során az alábbi kérdésre kellett a kitöltőknek válaszolni: „Az ember különbözőképpen ítélheti meg azt, amilyen elvek szerint szülei élnek. Megfelel-e az Ön eszményeinek szülei élete?”.

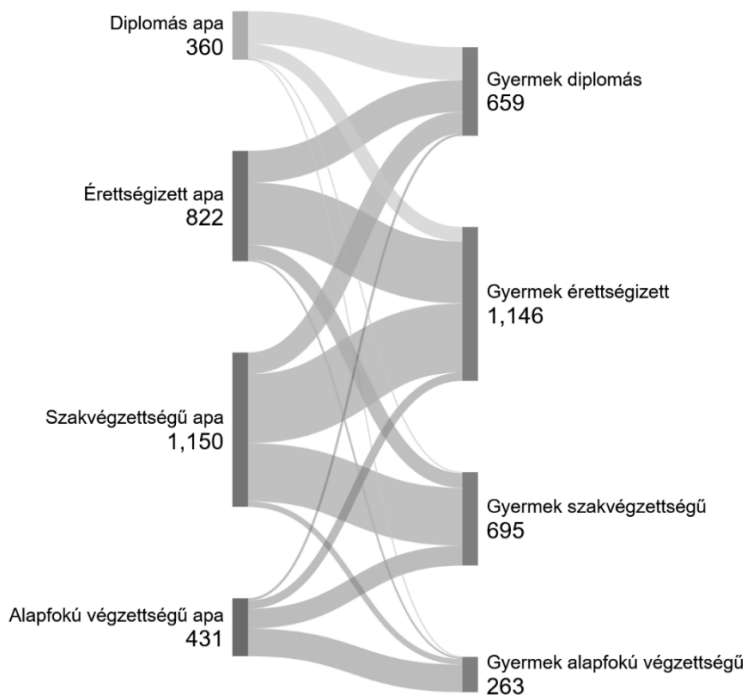
első három kutatási kérdés megválaszolására. A mobilitási útvonalak bemutatására mindkét adatbázis alapján Sankey-diagramot készítettünk a SankeyMATIC.com segítségével. Az összevont adatbázison három bináris regressziós modellt futtatunk le (diplomás apák, érettségizett apák, szakvégzettségű apák).

Eredmények

Elemzésünk első lépéseként Sankey-diagramokkal vizualizáljuk a fiatalok iskolai mobilitását a két adatbázis segítségével (1. és 2. ábra). A diagramok elkészítéséhez használt adatsort táblázatos formában az 4. és az 5. melléklet tartalmazza.

1. ÁBRA

A 25–29 éves kohorsz iskolai mobilitása az apa végzettségének függvényében a „Magyar Ifjúság Kutatás 2016” alapján (N = 2763)

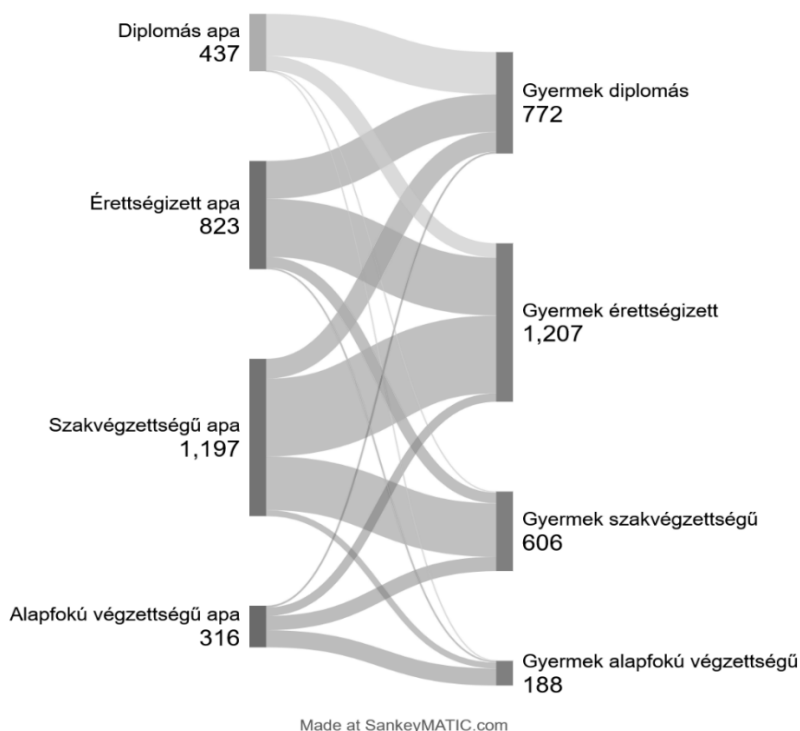

Made at SankeyMATIC.com

FORRÁS: saját szerkesztés

2. ÁBRA

A 25–29 éves kohorsz iskolai mobilitás az apa végzettségének függvényében a „Magyar Ifjúság Kutatás 2020” alapján (N = 2773)

FORRÁS: saját szerkesztés

A kapott adatok alapján kijelenthetjük, hogy az apa végzettségének reprodukciója a diploma és az érettségi esetében a legerősebb, míg a szakképzett apák gyermekeinek útja legnagyobb százalékban az érettségi irányába mutat. A lefelé irányuló iskolai mobilitás legjellemzőbb ívét az képezi, hogy a diplomás apák gyermekei érettségit szereznek. Az apa végzettsége és a fiatal végzettsége közötti kapcsolat keresztábrák elemzés segítségével megvizsgálva mindkét esetben

szignifikánsan összefügg (2016: $\chi^2(9, N = 2763) = 1540.05, p < .001$; 2020: $\chi^2(9, N = 2773) = 1473.04, p < .001$).

Vizsgálatunk következő lépése az volt, hogy az összevont adatbázis segítségével megvizsgáljuk a mobilitási típusok arányait a két adatbázisban, és megállapítsuk, van-e jelentős eltérés a két adatfelvételi hullám között. A 2. ábráról leolvasható, hogy mindkét adatbázisban az immobilitás aránya a legmagasabb (2016: 48,6%; 2020: 46,9%). 2016-

ban a fiatalok 10,2%-a mozdult lefelé az iskolai végzettség mentén, 2020-ban pedig 9,2%-uk. Ezeknek az elmozdulásoknak a túlnyomó többsége egyetlen oktatási szintet jelentett. A felfelé irányuló iskolai mobilitás aránya 41,2% és 43,9% volt. Itt szintén az egy lépcsőt jelentő elmozdulás dominált,

ugyanakkor a kétlépcsős mobilitás is számottevő volt. Keresztábrás elemzés segítségével megvizsgáltuk, hogy a mobilitási típusok arányaiban történt-e változás a kutatás két hulláma között, de szignifikáns kapcsolatot nem találtunk.

2. TÁBLÁZAT

Mobilitási típusok százalékos arányai a két adatbázisban

Kategória	2016 (fő)	2016 (%)	2020 (fő)	2020 (%)	összevont adatbázis(fő)	összevont adatbázis(%)
háromlépcsős mobilitás lefelé	2	0,1%	1	0,0%	3	0,0%
kétlépcsős mobilitás lefelé	21	0,8%	21	0,8%	42	0,8%
egylépcsős mobilitás lefelé	258	9,3%	234	8,4%	493	8,9%
immobil	1343	48,6%	1302	46,9%	2645	47,7%
egylépcsős mobilitás felfelé	898	32,5%	988	35,6%	1887	34,1%
kétlépcsős mobilitás felfelé	224	8,1%	216	7,8%	440	7,9%
háromlépcsős mobilitás felfelé	17	0,6%	13	0,5%	31	0,6%
Összesen	2763	100,0%	2776	100,0%	5540	100%

FORRÁS: saját szerkesztés

Elemzésünk következő lépése az volt, hogy az apa végzettsége szerinti csoportokban vizsgáljuk meg, hogy volt-e eltérés a lefelé irányuló iskolai mobilitás arányaiban a kutatás két hullámát összehasonlítva. Az összevont adatbázis 798 olyan fiatalot mutatott, akinek az édesapja diplomás volt. 2016-ban 32,2%-uk, 2020-ban 26,8%-uk nem reprodukálta az apa végzettségét, a különbség ugyanakkor nem volt szignifikáns.

Nem volt eltérés a szakmunkás végzettségű apák gyermekeinek esetében sem ($N = 2347$, 3,7% és 3,8%). Az érettségizett apák esetében ($N = 1645$) gyenge összefüggést tudtunk kimutatni – 2016-ban 13,3%-uk, 2020-ban pedig 9,8%-uk szerzett szakvégzettséget ($\chi^2(3, N = 1645) = 9,676, p < .022$). A 2016-os adatbázis esetében a szakvégzettséget szerző lefelé mobil

fiataloknál a korrigált reziduum értéke 2,2, míg 2020-ban -2,2 volt.

Munkánk utolsó fázisát a regressziós modellek futtatása jelentette, amelyeknek a

függő változója az apától alacsonyabb végzettség volt (3., 4. és 5. táblázat).

3. TÁBLÁZAT

A diplomás apák gyermekeinek lefelé irányuló mobilitási útjának bináris logisztikus regressziós modellje (bináris regressziós modell, N = 798, p < 0.05)

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Adatbázis (0 = 2016, 1 = 2020)	-,222	,183	1,463	1	,226	,801
Anya végzettsége (0 = nincs diplomája, 1 = van diplomája)	-,534	,193	7,680	1	,006	,586
Apa végzettsége (0 = BA, 1 = MA)	-,923	,194	22,659	1	<,001	,397
Nem (0= férfi, 1= nő)	,016	,181	,007	1	,931	1,016
Településtípus (ref.: Budapest)			4,151	3	,246	
megyeszékhely	-,360	,232	2,408	1	,121	,698
kisebb város	-,095	,234	,164	1	,686	,910
falu	-,468	,285	2,693	1	,101	,626
Anyagi helyzet (0 = mindenünk megvan, 1 = negatívabb jellemzés)	,915	,234	15,335	1	<,001	2,497
Saját gyermek (0 = nincs, 1 = van)	,183	,266	,473	1	,492	1,201
Élettársi vagy házassági kapcsolat (0 = nincs, 1 = van)	-,363	,213	2,909	1	,088	,696
Szülők életének megítélése (0 = egyetért, 1 = nem ért egyet vagy semleges)	,665	,184	13,102	1	<,001	1,944
Kostans	-,717	,336	4,558	1	,033	,488
Nagelkerke R ²	0,181					
-2 Log likelihood	636,347					

FORRÁS: saját szerkesztés

A modell magyarázó ereje közepes volt, és négy szignifikáns kapcsolatot sikerült kimutatnunk. Az érettségizett apák mintájának esetében a szülők iskolai végzettségét több kategóriával vontuk be a modellbe,

illetve az anyagi helyzet szubjektív értékelésének is más volt a kialakítása. A modell magyarázó ereje ebben az esetben is közepesnek volt mondható, ugyanakkor több szignifikáns kapcsolatot tartalmazott.

4. TÁBLÁZAT

Az érettségizett apák gyermekeinek lefelé irányuló mobilitási útjának bináris logisztikus regressziós modellje (bináris regressziós modell, $N = 1645$, $p < 0.05$)

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Adatbázis (0= 2016, 1= 2020)	-,261	,167	2,437	1	,118	,770
Anya végzettsége (ref.: alapkör vagy szakközépiskolai végzettség)			33,744	2	<,001	
érettségi	-0,951	0,182	27,444	1	<,001	0,386
diploma	-1,634	0,399	16,742	1	<,001	0,195
Apa végzettsége (ref.: szakközépiskolai érettségi)			12,202	3	0,007	
érettségi	-0,321	0,203	2,498	1	0,114	0,726
érettségire épülő szakképzés	-0,584	0,315	3,444	1	0,063	0,558
felsőoktatási szakképzés	-1,504	0,518	8,411	1	0,004	0,222
Nem (0 = férfi, 1 = nő)	-0,548	0,166	10,86	1	<,001	0,578
Településtípus (ref.: Budapest)			10,155	3	0,017	
megyeszékhely	-0,404	0,259	2,44	1	0,118	0,668
kisebb város	0,033	0,232	0,021	1	0,885	1,034
falu	0,349	0,242	2,075	1	0,15	1,417
Anyagi helyzet (0 = gondok nélkül élnek vagy beosztással jól kijönnek, 1 = semleges vagy negatív jellemzés)	-1,423	0,926	2,361	1	0,124	0,241
Saját gyermek (0 = nincs, 1 = van)	0,372	0,224	2,763	1	0,096	1,451
Élettársi vagy házassági kapcsolat (0 = nincs, 1 = van)	-0,34	0,193	3,11	1	0,078	0,711
Szülők életének megítélése (0 = egyetért, 1 = nem ért egyet vagy semleges)	0,548	0,168	10,669	1	0,001	1,73
Kostans	,637	,976	,426	1	,514	1,891
Nagelkerke R ²	0,129					
-2 Log likelihood	1058,724					

FORRÁS: saját szerkesztés

A szakmunkás apák modelljének magyarázó ereje némileg alacsonyabb lett, és öt szignifikáns kapcsolatot tartalmazott: az

anya végzettségét, a falusi lakóhelyet, a gyermekvállalás tényét, az anyagi helyzetet és a párkapcsolati státuszt. A magyarázó erő

gyengébb volt, ugyanakkor megerősítette azt a felvetésünket, hogy a lefelé irányuló

iskolai mobilitás esélyét alakító tényezők oktatási szintenként eltérnek.

5. TÁBLÁZAT

A szakmunkás végzettségű apák gyermekeinek lefelé irányuló mobilitási útjának bináris logisztikus regressziós modellje (bináris regressziós modell, $N = 2347$, $p < 0.05$)

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Adatbázis (0 = 2016, 1 = 2020)	,307	,244	1,574	1	,210	1,359
Anya végzettsége (0 = alafok vagy szakvégzettség, 1 = érettségi vagy diploma)	-0,864	0,338	6,521	1	0,011	0,421
Nem (0 = férfi, 1 = nő)	-0,114	0,241	0,223	1	0,637	0,892
Településtípus (ref.: Budapest)			8,546	3	0,036	
megyeszékhely	0,683	0,589	1,346	1	0,246	1,98
kisebb város	0,579	0,559	1,073	1	0,3	1,784
falu	1,191	0,541	4,844	1	0,028	3,291
Anyagi helyzet (0 = gondok nélkül élnek vagy beosztással jól kijönnek, 1 = semleges vagy negatív jellemzés)	0,818	0,25	10,693	1	0,001	2,267
Saját gyermek (0 = nincs, 1 = van)	1,266	0,346	13,384	1	<,001	3,548
Élettársi vagy házassági kapcsolat (0 = nincs, 1 = van)	-0,802	0,345	5,389	1	0,02	0,449
Szülők életének megítélése (0 = egyetért, 1 = nem ért egyet vagy semleges)	0,157	0,242	0,424	1	0,515	1,171
Konstans	-4,575	,604	57,371	1	<,001	,010
Nagelkerke R ²	0,093					
-2 Log likelihood	603,480					

FORRÁS: saját szerkesztés

Elemzésünk utolsó szakaszában a továbbtanulási terveket vizsgáltuk meg a mobilitás típusa alapján (lefelé mobil, immobil és felfelé mobil fiatalok). A kérdőívben három opció közül választhattak a kitöltők: szeretne még tanulni, nem szeretne tanulni és bizonytalan. Az elemzést az összevont

adatbázison végeztük, és a modellt az kutatási hullámokra rétegeztük. A kapott adatokat a 6. táblázat tartalmazza. A chí-négyzet statisztika mind az egyes hullámokban, mint az összevont adatbázisban szignifikáns volt, és a két adatfelvétel között eltéréseket tudtunk kimutatni.

6. TÁBLÁZAT

Továbbtanulási tervek a mobilitási csoportok szerint (cellagyakorlások, korrigált reziduuumok és a sorok száma főben megadva (2016: $\chi^2(4, N = 2701) = 9,875, p < .043$; 2020: $\chi^2(4, N = 2723) = 24,272, p < .001$; összevont adatbázis: $\chi^2(4, N = 5424) = 27,758, p < .001$)

		lefelé mobil	immobil	felfelé mobil	összesen
2016	igen	52 (adj. rez.: 0,1)	215 (adj. rez.: -3)	240 (adj. rez.: 3,0)	507
	nem	154 (adj. rez.: -0,2)	765 (adj. rez.: 1,7)	618 (adj. rez.: -1,5)	1537
	még nem gondolkozott rajta	68 (adj. rez.: 0,2)	327 (adj. rez.: 0,8)	262 (adj. rez.: -0,9)	657
2020	igen	46 (adj. rez.: 1,1)	162 (adj. rez.: -4,1)	221 (adj. rez.: 3,4)	429
	nem	157 (adj. rez.: -0,3)	861 (adj. rez.: 4,4)	706 (adj. rez.: -4,2)	1724
	még nem gondolkozott rajta	49 (adj. rez.: -0,6)	250 (adj. rez.: -1,6)	271 (adj. rez.: 1,9)	570
összevont adatbázis	igen	98 (adj. rez.: 0,9)	377 (adj. rez.: -4,3)	461 (adj. rez.: 4,4)	936
	nem	311 (adj. rez.: -0,5)	1626 (adj. rez.: 4,2)	1324 (adj. rez.: -3,9)	3261
	még nem gondolkozott rajta	117 (adj. rez.: -0,2)	577 (adj. rez.: -0,4)	533 (adj. rez.: 0,6)	1227

FORRÁS: saját szerkesztés

Összegzés

Kutatási kérdésünk arra vonatkozott, hogy az apa végzettsége alapján meghatározott csoportokban hogyan alakult a lefelé irányuló iskolai mobilitás aránya 2016-ban és 2020-ban. Vizsgálatunk alanyai a nagykorúság küszöbét a 2008/2009-ben kezdődő világválság idején érték el, míg a felsőoktatásban ezek az évek az expanzió csúcsa utáni időszakot jelentették (*Híves és Kozma, 2014*). Láthattuk, hogy a lefelé irányuló

iskolai mobilitás mind a két kutatási hullámban a diplomás apák esetében volt leggyakoribb (2016: 32,25%, 2020: 26,7%), és ezek az értékek csökkentek az alacsonyabb oktatási szintek felé haladva.

Második kutatási kérdésünkben a mobilitási típusok (lefelé mobil, immobil, felfelé mobil) arányait szerettük volna megvizsgálni. A kapott adatok alapján a legnagyobb csoportot az immobil fiatalok alkotják (2016: 48,6%, 2020: 46,9%, összevont adatbázis: 47,7%). A felfelé mobil fiatalok

aránya is számottevő, minden esetben 40% feletti, míg a kutatásunk fókuszát képező lefelé mobil fiatalok aránya 9-10% körüli értékeket mutat. Ez hasonló a 25–29 éves korosztálynak a 2016-os mikrocenzuson alapuló adatához (9,3% – *Harcza és mtsai.* [2022]). A két vizsgálatban szinte megegyezett a többlépcsős lefelé irányuló iskolai mobilitás aránya is (2016: 0,9%, 2020: 0,8% összevont adatbázis: 0,8%; 2016-os mikrocenzus: 0,8%). Az *OECD* legfrissebb, Magyarországról szóló országjelentése alapján (2025a), amelynek adatai 2023-asak, legalább egy diplomás szülő esetén a fiatalok 71%-a szintén diplomás lesz, míg 29% alacsonyabb végzettséget szerez. A magyar adat hasonló az *OECD* átlagához (70%), ugyanakkor a felsőoktatást az alacsonyabb végzettségű szülők gyermekei Magyarországon sokkal kisebb arányban érik el (*OECD*, 2025b). A hazai felsőoktatási intézmények inkább „alulról” közelíthetők meg nehezen, míg a diplomások újratermelődése átlagosnak mondható. Az elemzésünkbe került fiatalok a 2010-es évek közepének, második felének szűkítő jellegű felsőoktatáspolitikai terében (*Polónyi*, 2022) is jellemzően reprodukálták az apa végzettségét. Az összevont adatbázis esetében a két hullám között nem találtunk szignifikáns különbséget, tehát a kapott minták stabilak voltak.

Ha az apa végzettsége szerinti csoportokban vizsgáljuk meg, hogy változott-e a lefelé irányban történő elmozdulás mértéke a két hullám között (ez volt harmadik kutatási kérdésünk), akkor a diploma és a szakvégzettség esetében nem találtunk eltérést. Különbség mutatkozott ugyanakkor az érettségizett apák gyermekeinek esetében –

akik 2016-ban nagyobb arányban szereztek szakmunkás végzettséget. Ez a mobilitási ív a 2020-as években már kevésbé volt jellemző.

Negyedik kutatási kérdésünk arra vonatkozott, hogy milyen háttérváltozók alakítják a lefelé irányuló iskolai mobilitás esélyét. A nemzetközi szakirodalmi keretek ismertetése során hangsúlyoztuk, hogy kevés többváltozós modell áll a rendelkezésünkre. Eredményeink alapján a lefelé irányuló elmozdulással az anya végzettsége minden esetben szignifikáns kapcsolatot mutatott, tehát a gyermek iskolai végzettségét mindkét szülő végzettsége egyszerre formálta. Az apa iskolai végzettségének bontott kategóriái szintén kapcsolatban álltak az

a lefelé mobil fiatalok aránya 9-10% körüli

esélyekkel, mégpedig abban a formában, hogy a magasabb végzettség (MA vagy PhD, felsőoktatási szakképzés) a lefelé irányuló

iskolai mobilitás alacsonyabb valószínűségével társul. A szülők iskolai végzettségén kívül nem találtunk ugyanakkor más változót, amely minden oktatási szinten egyféle módon formálta volna a mobilitási esélyeket. A szülők életének megítélése az érettségi és a diploma szintjén mutatott szignifikáns kapcsolatot (az egyet nem értés növelte a reprodukció hiányának valószínűségét), az anyagi nehézségek pedig hasonló mintát mutattak a felsőfok és a szakvégzettség esetében. A falusi lakóhely növelte a lefelé történő elmozdulás esélyét a szakvégzettségű apák almintájában. Az érettségi szintjén a településtípus változója szignifikáns volt, de a páronkénti összehasonlítás nem hozott eredményt. Alacsonyabb oktatási szinteken megjelent a családdal és gyermekvállalással kapcsolatos változók hatása: a

szakmunkás végzettségű apák almintájában a gyermekvállalás ténye megemelte annak esélyét, hogy a fiatal alapfokú végzettséget szerzett, miközben a párkapcsolat stabilabb formái (élettársi vagy házastársi viszony) ezzel ellentételesen működtek.

Utolsó kutatási kérdésünkben a mobilitási típusok továbbtanulási terveit vizsgáltuk meg. A felfelé mobil fiatalok esetében az egyes adatbázisokban, illetve az összevont mintában is szignifikánsan magasabb hajlandóságot kaptunk – ez a tanulásra irányuló pozitív kapcsolat összefüggésben állhat a megtett intergenerációs mobilitással és annak tapasztalataival.

Ugyanakkor a lefelé mobil fiatalok esetében nem kaptunk tipikus válszokat. A továbbtanulás elutasítása az immobil fiatalokra volt jellemző a 2020-as hullámban és az összevont adatokban – miközben ez a kapcsolat nem volt megfigyelhető 2016-ban. A fiatal felnőtteknek ez a csoportja tehát az oktatás és a tanulás világtól „távolabb” került a kutatás két hulláma között.

DISZKUSSZIÓ

Tanulmányunk zárásaként kijelenthetjük, hogy a 25–29 éves fiatal korosztály mobilitási mintázatai 2016 és 2020 között csak csekély mértékben változtak. A lefelé elmozduló fiatalok a korosztály egy kisebb hányadát képezték: legnagyobb részük diplomás apák gyermeke volt, akinek iskolai karrierje az érettségi vagy a szakvégzettség irányába mutatott. A jelenség okai összetettek lehetnek. Éber (2020) utalt arra, hogy a

fehérgalléros szakmák arányának bővülése a magyar társadalomban megállt. A szakmunkák felé történő elmozdulás egyéni és racionális döntés is lehet – Huszár (2022) kutatási eredményei alapján tudjuk, hogy 2019-re a legfelső jövedelmi ötödben mind a be-tanított és segédmunkások, mind pedig a szakmunkások aránya emelkedett 2015-höz képest. A beosztott értelmiség státuszinkonzisztens helyzete elmozdíthat csoportokat az alacsonyabb iskolai végzettség irányába –

a féhérgalléros szakmák arányának bővülése a magyar társadalomban megállt

miközben ez nem jelent feltétlenül rosszabb kereseti viszonyokat. A szülők iskolai végzettségének erős reprodukciója a 2010-es évek szűkítő oktatáspolitikai terében is

jellemző volt, pedig ezt a folyamatot a középiskolások technikumok és szakközépiskolák felé terelése is kísérte. A felfelé mobil fiatalok aránya (2016-ban 41,2%, 2020-ban 42,6%) pedig arra utal, hogy a diploma továbbra is vonzó életcél, s a magyar felsőoktatás, ha nemzetközi összehasonlításban zártabb is, az alsóbb oktatási szintek felől is elérhető.

Fontos eredménye kutatásunknak, hogy a regressziós modelleket az apa iskolai végzettsége alapján elkülönített almintákon futtattuk le. Bizonyos, több esetben kimutatott összefüggéseket nem sikerült megerősítenünk (például a nemi eltéréseket), míg más háttérváltozók csak egyes oktatási szintenként működtek (a lakóhely nem bírt szignifikáns hatással a diplomás apák gyermekeinél, az anyagi helyzet pedig az érettségi esetében). A családi étellel kapcsolatos életesemények csak a szakvégzettség esetében magyaráltak. Az iskolai végzettség alakulása tehát ezen a szinten fonódik össze a

párkapcsolat tényével és a gyermekvállalással. A nemzetközi szakirodalomban található, általunk is feldolgozott regressziós vagy útmodellek az iskolai végzettségek minden szintjét lefedték – eredményeink viszont felhívták a figyelmet arra, hogy a lefelé irányuló iskolai mobilitás esélyét alakító tényezők oktatási szintenként eltérnek.

A jövőben fontos kutatási kérdés lehet, hogy a szülők iskolai végzettségét nem reprodukáló fiatalok vajon más rétegződési dimenziókban is lefelé mozdulnak-e el – például a kereseti kategóriák alapján. Mivel számos diplomás és beosztott szellemi foglalkozás státuszinkonzisztens pozícióban van, a szülők oktatási

szintjének meg nem ismétlése nem jelent automatikusan rosszabb életkörülményeket. Mindez emelheti a valószínűségét annak, hogy a lefelé irányuló

iskolai mobilitás tudatos, racionális döntés eredménye. Kvalitatív vizsgálatok volnának szükségesek ahhoz, hogy a kiváltó okok egyedi mintáit és motivációit mélyebben megértsük, és megrajzoljuk a megtett út narratíváit – akár a szülő szempontjából is. Kimondottan a mobilitásra és rétegződésre kalibrált adatbázisok használatával új szignifikáns hatásokat tudnánk beazonosítani a lefelé irányuló iskolai mobilitás kapcsán.

Limitációk

Elemzésünknek számos korlátja van. Elsőként a 25–29 éves kohorsz vizsgálatát emeljük ki, hiszen ekkor még az iskolai végzettség nem tekinthető véglegesnek. A diplomások arányának vizsgálatok a nemzetközi

statisztikák (pl. Eurostat) általában magasabb életkori határral dolgoznak, ugyanakkor az általunk használt adatbázisban erre nem volt lehetőség. A kapott adatokat az is torzíthatja, hogy különösen a kedvező háttérű fiatalok esetében a felsőoktatás elvégzése gyakran hosszabb időt vesz igénybe, illetve passzivalások, megszakítások és szakváltások jellemzik (Szigeti, 2021). Vizsgálatunkban az almintákat a megszerzett iskolai végzettség alapján alakítottuk ki. Azokat a fiatalokat, akik jelenleg képzésekben vettek részt, nem vettük ki az almintákból, mert az iskolarendszerben tanuló, 25–29 éves korosztály döntő része diplomás volt, és a kép-

zések sem feltétlenül jelentenek magasabb végzettséget (például diplomás fiatal is szerezhethet szakmát). A „Magyar Ifjúság”-vizsgálatokban megtalálható változók

tudatos döntés eredménye volt-e a szülői végzettség reprodukciójának hiánya

nem fedik le teljesen a nemzetközi szakirodalomban azonosított tényezőket. A kérdőívnek csak azokat a kérdéseit tudtuk felhasználni, amelyeket az egész mintán lekérdeztünk. Arra a kérdésre sem kaphattunk választ, hogy tudatos döntés eredménye volt-e a szülői végzettség reprodukciójának hiánya. A lekérdezés a 2020-as évben zajlott, ami sok szempontból speciális volt – a pandémiás helyzet a foglalkozási kategóriákra hatást gyakorolt, ugyanakkor a jelenleg is tartó gazdasági krízis hatásai még kevésbé érződtek, a felsőoktatásba való könnyebb bejutási feltételek hatása pedig még nem volt megragadható. Jelen kutatásban az apa és az anya végzettségét vettük alapul, a megelőző generációkról nem állt rendelkezésünkre információ.

IRODALOM

- Bereményi, B. Á. és Durst, J. (2021): Meaning making and resilience among academically high-achieving Roma women. *Szociológiai Szemle*. **31**. 3. sz., 103–131. DOI: <https://doi.org/10.51624/SZOCSZEMLE.2021.3.5>
- Bocsi, V., Varga, A., és Fehérvári, A. (2023): Chances of Early School Leaving—With Special Regard to the Impact of Roma Identity. *Education Sciences*. **13**. 5. sz., 483. DOI: <https://doi.org/10.3390/educsci13050483>
- Bourdieu, P. (1978): *A társadalmi egyenlőségek újratermelődése*. Gondolat, Budapest.
- Breen, R. és Goldthorpe, J. H. (1997): Explaining educational differentials: Towards a formal rational action theory. *Rationality and society*. **9**. 3. sz., 275–305. DOI: <https://doi.org/10.1177/104346397009003002>
- Bukodi, E. (2017): Cumulative inequalities over the life-course: Life-long learning and social mobility in Britain. *Journal of Social Policy*, **46**. 2. sz., 367–404. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0047279416000635>
- Bukodi, E., Paskov, M. és Nolan, B. (2020): Intergenerational class mobility in Europe: a new account. *Social Forces*. **98**. 3. sz., 941–972. DOI: <https://doi.org/10.1093/sf/soz026>
- Ceglédi T. (2018): *Ugródeszékán. Reziliencia és társadalmi egyenlőségek a felsőoktatásban*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- Choudhary, A. és Singh, A. (2018): Effect of intergenerational educational mobility on health of Indian women. *Plos one*. **13**. 9. sz. (e0203633). DOI: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0203633>
- Chuang, C. C. és Da-Sen, L. (2017): The trajectory of cultural taste: influence of intergenerational educational and class mobility on cultural taste. *Journal of Research in Education Sciences*. **62**. 3. sz., 193.
- Coleman, J. S. (1990). *Foundations of social theory*. Harvard University Press, Cambridge.
- Csapó B., Molnár Gy. és Kinyó L. (2009): A magyar oktatási rendszer szelektivitása a nemzetközi összehasonlító vizsgálatok eredményeinek tükrében. *Iskolakultúra*, **19**. 3–4. sz., 3–13.
- Diewald, M., Schulz, W. és Baier, T. (2015): Intergenerational downward mobility in educational attainment and occupational careers in West Germany in the twentieth century. *European Sociological Review*. **31**. 2. sz., 172–183. DOI: <https://doi.org/10.1093/esr/jcv010>
- Éber M. Á. (2020): A csepp. *A félperifériás magyar társadalom osztályszerkezete*. Napvilág, Budapest.
- Fazekas K. (2011). Közgazdasági kutatások szerepe az oktatási rendszerek fejlesztésében (No. MT-DP-2011/7). IEHAS Discussion Papers, Budapest.
- Harcza I. (2019): Iskola és társadalom (Gondolatok Gázsó Ferenc írásai kapcsán, a párhuzamos megközelítés jegyében). In: Békés Z. és Harcza I. (szerk.): *Iskola, társadalom, rendszerváltás*. Belvedere, Szeged. 233–274.
- Harcza I., Monostori J., Ceglédi T. és Dabney-Fekete I. (2022): A nemzedékek közötti iskolai mobilitás mintázata és összefüggései az anyagi helyzettel: A reziliensek hátrányai a diploma után. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*. **3**. 4. sz., 4–26. DOI: <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2022.3.4>
- Huszár Á. (2022): Osztályszerkezet és jövedelmeloszlás Magyarországon 1982 és 2019 között. In: Kolosi T., Szélnyi I. és Tóth I. Gy. (szerk.): *Társadalmi Ríport 2022*. TÁRKI, Budapest. 159–173.
- Eurofound (2017): *Social mobility in the EU*. Publications Office of the European Union. Luxembourg. DOI: <https://doi.org/10.2806/45877>
- Eurostat (2023): *Educational attainment statistics*. Letöltés: [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Educational_attainment_statistics_\(2025_12_15\)](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Educational_attainment_statistics_(2025_12_15)).
- Gugushvili, A. (2017): Change or continuity? Intergenerational social mobility and post-communist transition. *Research in Social Stratification and Mobility*, **52**, 59–71. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.rssm.2017.10.004>

- Hahn, S. (2016): *The risk of downward mobility in educational attainment. Children of Higher-Educated Parents in Germany*. Wiesbaden: Springer Fachmedien Wiesbaden (Life Course Research), Wiesbaden. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-658-14598-9>
- Híves T. és Kozma T. (2014): Az expanzió vége?. *Educatio* **23**. 2. sz., 239–252.
- Huszár, Á., Balogh, K. és Györi, Á. (2022): Educational mobility at the top and the bottom of the social structure in Hungary. *Intersections. East European Journal of Society and Politics*. **8**. 2. sz., 138–155. DOI: <https://doi.org/10.17356/ieejsp.v8i2.858>
- Iversen, V. (2020): *Can 'good' social mobility news be 'bad' and vice versa?: Measurement (and downward mobility) pitfalls* (No. 2020/13). WIDER Working Paper, Helsinki. DOI: <https://doi.org/10.35188/UNU-WIDER/2020/770-5>
- Kreidl, M. (2005): *Educating Communist Cadres: School Re-Entry and Sponsored Educational Mobility in State Socialism*. UCLA Online Working Paper Series, Los Angeles (CA).
- Lőrincz B. és Antal-Fekete E. (2022): Oktatási egyenlőtlenségek, iskolai mobilitás és az oktatási rendszer átalakulása Magyarországon az 1980-as évektől napjainkig. *Közgazdasági Szemle* **69**. 6. sz., 647–676.
- Martín-González, M., González-Betancor, S. M., és Pérez-Esparrells, C. (2024): Early school leaving in Spain: a longitudinal analysis by gender. *Longitudinal and Life Course Studies*. **15**. 3. sz., 322–347. DOI: <http://doi.org/10.1332/17579597Y2024D000000023>
- Maslauskaitė, A. (2021): Cultural capital, gender and intergenerational educational mobility in post-communist space. *Societies*. **11**. 1. sz. DOI: <https://doi.org/10.3390/soc11010004>
- McNeil, A. (2025): Intergenerational educational mobility and anti-system support: the journey matters. *Socio-Economic Review*, **23**. 1. sz., 1–23. DOI: <https://doi.org/10.1093/ser/mwae029>
- Mugiyama, R., Kwon, A. és Tabuchi, T. (2024): *Downward Mobility and Loneliness: Consequences of Intergenerational Educational Mobility in Japan*. CSRDA Discussion Paper, 2024.83. Tokyo.
- Muñoz, E. (2024): The geography of intergenerational mobility in Latin America and the Caribbean. *Economía*, **23**. 1. sz., 333–354. DOI: <https://doi.org/10.31389/eco.441>
- Neuenschwander, M. P., Ramseier, L. és Garrote, A. (2025): Early determinants of intergenerational upward and downward educational mobility. *Education Sciences*. **15**. 1. sz., 71. DOI: <https://doi.org/10.3390/educsci15010071>
- OECD (2012): *Education at a Glance*. Letöltés: https://www.oecd.org/en/publications/education-at-a-glance-2012_eag-2012-en.html (2025. 12. 15.).
- OECD (2024): *Education at a Glance. Country Notes. Hungary*. Letöltés: https://www.oecd.org/en/publications/education-at-a-glance-2024-country-notes_fab77ef0-en/hungary_1b2a3510-en.html (2025. 12. 15.).
- OECD (2025a): *Education at a Glance 2025: Hungary*. Letöltés: https://www.oecd.org/en/publications/education-at-a-glance-2025_1a3543e2-en/hungary_9b7c3dd1-en.html (2025. 12. 15.)
- OECD (2025b): *Education at a Glance 2025: OECD Indicators*. DOI: <https://doi.org/10.1787/1c0d9c79-en>
- Ong, P. és Viernes, K. (2013): Filipino Americans and educational downward mobility. *Asian American Policy Review*. **23**. 21–39.
- Pollmann-Schult, M. (2023): Downward educational mobility and the life satisfaction of adolescents and parents. *Family Relations*. **72**. 1. sz., 234–252. DOI: <https://doi.org/10.1111/fare.12666>
- Polónyi I. (2022): Felsőoktatás-politikai tévelygések. *Educatio*. **31**. 1. sz., 70–84.
- Richardson, C. J. (1977): The problem of downward mobility. *British Journal of Sociology*. **28**. 3. sz., 303–320. DOI: <https://doi.org/10.2307/589996>

- Róbert P. (2019): Intergenerational educational mobility in European societies before and after the crisis. In: Tóth I. Gy. (szerk.): *Hungarian Social Report*. Társi Társadalomkutatási Intézet Zrt., Budapest. 120–136.
- Rustichini, A., Iacono, W. G. és McGue, M. (2017): The contribution of skills and family background to educational mobility. *The Scandinavian Journal of Economics*. **119**. 1. sz., 148–177. DOI: <https://doi.org/10.1111/sjoe.12198>
- Schultz, T. W. (1983). *Beruházás az emberi tőkébe*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Sen, K. (2024): Moving up the ladder: the spatial determinants of intergenerational occupational mobility in rural India. *Journal of Social and Economic Development*, **26**. Suppl 1. sz., 28–49. DOI: <https://doi.org/10.1007/s40847-023-00313-5>
- Söhn, J. és Prekodravac, M. (2021): Upward, lateral, or downward? Multiple perspectives on migrants' educational mobilities. *Social Inclusion*. **9**. 1. sz., 140–151. DOI: <https://doi.org/10.17645/si.v9i1.3599>
- Székel L. (2021): A nagymintás ifjúságkutatások módszertana. In: Uő. (szerk.): *Magyar fiatalok a koronavírus-járvány idején*. Enigma 2001 Felelős Kiadó és Médiaszolgáltató Kft., Budapest. 257–274.
- Szigeti F. (2021): Demográfiai jellemzők és a szülők iskolai végzettsége. In: Pusztai G. és Szigeti F. (szerk.): *Előrehaladási és lemorzsolódási kockázat a felsőoktatásban*, CHERD-H, Debrecen. 18–20.
- Thijssen, L. és Wolbers, M. H. (2016): Determinants of intergenerational downward mobility in the Netherlands. *Social Indicators Research*. **128**. 995–1010. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11205-015-1066-7>
- Varga A. (2024): „A családomból én voltam az első”. Gondolat, Budapest.
- Veenstra, G. és Vanzella-Yang, A. (2021): Intergenerational social mobility and self-rated health in Canada. *SSM-Population Health*. **15**. (100890). DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ssmph.2021.100890>
- Zelinsky, T., Mysikova, M. és Vecernik, J. (2016): Occupational mobility, educational mobility and intergenerational transmission of disadvantages in Europe. *Ekonomicky Casopis*. **64**. 3. sz., 197–217.

1. MELLÉKLET

A diplomás apák gyermekeiből képzett 25–29 éves alminta jellemzői a regressziós modellben használt változók alapján (N = 798). Az adathiányt a százalékok nem tartalmazzák.

	fő	százalék
<i>Nemi hovatartozás</i>		
férfi	368	46,1%
nő	431	53,9%
<i>Településtípus</i>		
Budapest	294	36,8%
megyei jogú város, megyeszékhely	214	26,9%
kisebb város	181	22,6%
község	110	13,7%
<i>Elégedettség a szülők életével</i>		
nem vagy nem tudja eldönteni	442	55,3%
igen	335	41,9%
<i>Élettársi kapcsolatban vagy házasságban él</i>		
nem	447	56,2%
igen	348	43,8%

<i>Gyermeke van</i>		
nem	648	78,7%
igen	145	18,2%
<i>Szubjektív anyagi helyzet</i>		
„mindenünk megvan”	206	25,8%
egyéb válaszok	555	69,6%
<i>Apa végzettsége</i>		
alapképzés, főiskola	404	50,6%
egyetem, PhD	394	49,4%
<i>Anya végzettsége</i>		
nincs diplomája	129	29,9%
van diplomája	302	70,1%
<i>Adatbázis</i>		
2016	438	54,9%
2020	360	45,1%
<i>Megkérdezett végzettsége</i>		
diplomát szerzett	565	70,7%
diplomát nem szerzett	234	29,3%

2. MELLÉKLET

Az érettségizett apák gyermekeiből képzett 25–29 alminta jellemzői a regressziós modellben használt változók alapján (N = 823). Az adathíányt a százalékok nem tartalmazzák.

	<i>fő</i>	<i>százalék</i>
<i>Nemi hovatartozás</i>		
férfi	402	48,9%
nő	421	51,1%
<i>Településtípus</i>		
Budapest	214	26,0%
megyei jogú város, megyeszékhely	211	25,6%
kisebb város	222	26,9%
község	177	21,5%
<i>Elégedettség a szülők életével</i>		
nem vagy nem tudja eldönteni	452	56,1%
igen	353	43,9%
<i>Élettársi kapcsolatban vagy házasságban él</i>		
nem	640	77,7%
igen	177	22,3%
<i>Gyermeke van</i>		
nem	640	77,8%
igen	184	22,2%
<i>Szubjektív anyagi helyzet</i>		
gondok nélkül élnek vagy beosztással jól kijönnek	600	73,7%

semleges vagy negatív válaszok	214	26,3%
<i>Apa végzettsége</i>		
szakvégzettség érettségivel	382	46,4%
gimnázium	258	31,3%
érettségire épülő szakképzés	118	14,3%
felsőoktatási szakképzés	66	8,0%
<i>Anya végzettsége</i>		
alapfok vagy szakképzés	126	15,3%
érettségi	589	71,6%
diploma	108	13,1%
<i>Megkérdezett végzettsége</i>		
legalább érettségit szerzett	1429	86,8%
érettségit nem szerzett	217	13,2%

3. MELLÉKLET

A szakmunkás apák gyermekeiből képzett 25–29 alminta jellemzői a regressziós modellben használt változók alapján (N = 823). Az adathiányt a százalékok nem tartalmazzák.

	<i>fő</i>	<i>százalék</i>
<i>Nemi hovatartozás</i>		
férfi	1233	52,5%
nő	1114	47,4%
<i>Településtípus</i>		
Budapest	328	14%
megyei jogú város, megyeszékhely	459	19,6%
kisebb város	794	33,8%
község	767	32,7%
<i>Elégedettség a szülők életével</i>		
nem vagy nem tudja eldönteni	1169	49,8%
igen	1117	47,6%
<i>Élettársi kapcsolatban vagy házasságban él</i>		
nem	1038	44,2%
igen	1294	55,1%
<i>Gyermeke van</i>		
nem	1233	52,5%
igen	1114	47,4%
<i>Szubjektív anyagi helyzet</i>		
gondok nélkül élnek vagy beosztással jól kijönnek	1377	58,7%
semleges vagy negatív válaszok	905	38,5%
<i>Anya végzettsége</i>		
alapfok vagy szakmunkás	1600	68,2%
érettségi vagy diploma	737	31,4%
Adatbázis		

2016	1150	49%
2020	1197	51%
<i>Megkérdezett végzettsége</i>		
legalább szakvégzettséget szerzett	2260	96,3%
szakvégzettséget nem szerzett	88	3,7%

4. MELLÉKLET

A 25–29 éves kohorsz legmagasabb iskolai végzettsége az apa végzettségének függvényében („Magyar Ifjúság Kutatás 2016”, százalékban és főben megadva, N = 2763)

<i>a megkérdezett végzettsége</i>	<i>apa alapfokú végzettségű</i>		<i>apa szakvégzettségű</i>		<i>apa érettségizett</i>		<i>apa diplomás</i>	
	<i>fő</i>	<i>%</i>	<i>fő</i>	<i>%</i>	<i>fő</i>	<i>%</i>	<i>fő</i>	<i>%</i>
alapfokú végzettség	205 fő	47,6%	42 fő	3,7%	14 fő	1,7%	2 fő	0,6%
szakvégzettség	147 fő	34,1%	432 fő	37,6%	109 fő	13,3%	7 fő	1,9%
érettségi	62 fő	14,4%	515 fő	44,8%	340 fő	56,2%	107 fő	29,7%
diploma	17 fő	3,9%	274 fő	14,0%	237 fő	28,8%	244 fő	67,8%
<i>összesen</i>	<i>431 fő</i>	<i>100%</i>	<i>1150 fő</i>	<i>100%</i>	<i>822 fő</i>	<i>100%</i>	<i>360 fő</i>	<i>100%</i>

5. MELLÉKLET

A 25–29 éves kohorsz legmagasabb iskolai végzettsége az apa végzettségének függvényében („Magyar Ifjúság Kutatás 2020”, százalékban és főben megadva, N = 2773)

<i>a megkérdezett végzettsége</i>	<i>apa alapfokú végzettségű</i>		<i>apa szakvégzettségű</i>		<i>apa érettségizett</i>		<i>apa diplomás</i>	
	<i>fő</i>	<i>%</i>	<i>fő</i>	<i>%</i>	<i>fő</i>	<i>%</i>	<i>fő</i>	<i>%</i>
alapfokú végzettség	130 fő	41,1%	45 fő	3,8%	12 fő	1,5%	1 fő	0,2%
szakvégzettség	108 fő	34,2%	409 fő	34,2%	81 fő	9,8%	8 fő	1,8%
érettségi	65 fő	20,6%	592 fő	49,5%	442 fő	53,7%	108 fő	24,7%
diploma	13 fő	4,1%	151 fő	12,5%	288 fő	35,0%	320 fő	73,3%
<i>összesen</i>	<i>316 fő</i>	<i>100%</i>	<i>1197 fő</i>	<i>100%</i>	<i>823 fő</i>	<i>100%</i>	<i>437 fő</i>	<i>100%</i>